

Txillardegi

Hil da herrigilea

Jose Luis Alvarez Enparantza, Txillardegi, 2012ko urtarrilaren 14an hil zen. Berarekin desagertu da Euskal Herriaren azken mende erdia ulertzeko ezinbesteko pertsona. Zenbaezinak, sailkagaitzak dira hark egindako lanak. Hil da idazlea, politikaria, pentsalaria, hizkuntzalaria. Txillardegi asko joan zaizkigu Txillardegi bakarraren azken arnasarekin.

GORKA BEREZIARTUA

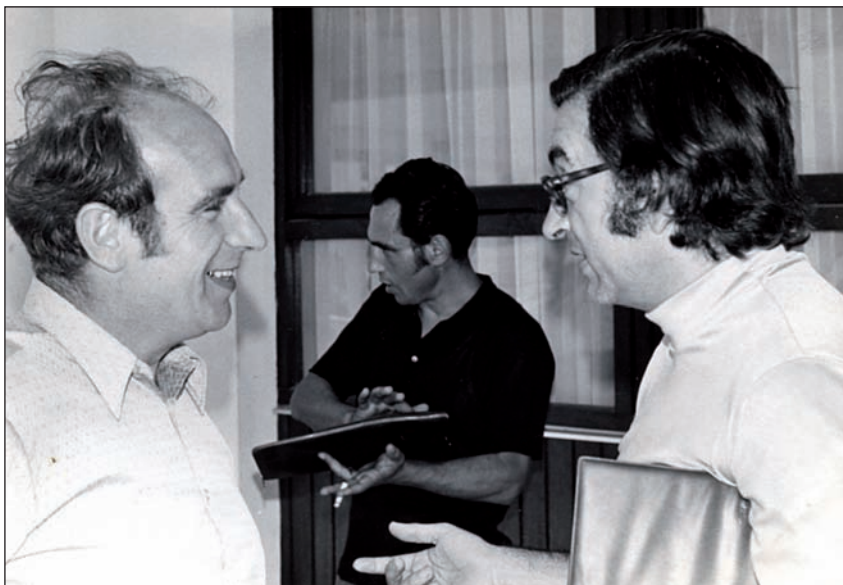
DANI BLANCO

KOLPE BAT EMAN ZION MAHAIARI “ez dago zereginik” esan ondoren; elkarrizketa batean izandako beroaldia –mahukak bilduta ari zen, izan ere–, keinu bat besterik ez; edo zerbait gehiago, beharbada. *Txillardegi* izan den guztia ezin laburbil daiteke artikulu batean. Ez batean, ez bitan, hirutan, bostetan, zortzitan, hamahirutan... Ezin da. Osotasuna ordezkatzen duen parte bilatu behar, keinu

bat, bizitza baten sinekdokea entseatzeko. Eta mahai-kolpe horrek balio du, izan zitekeelako 2007an egoera politikoak sortzen zion ezinegonak eragindako astindua; baina keinu berdina egiten imajina zenezakeen 1958an EAJrengandik urrundu –“horrela ez dago zereginik”– eta ETA sortzen. Keinu berdina 1967an, V. biltzarraren ondoren ETA utzi zuenean. Mahaian danba,

“horrela ez dago zereginik”, Euskara Batua behar zela. Beste kolpe bat, Euskal Herrian Euskaraz, ezin zelako hizkuntz eskubideen urraketa etengabea ametitu. *Leturiaren egunkari ezkutua*, ordura arteko euskal literaturaren mahai kostunbristari kolpea, ezin zelako horrela segi. “Horrela ez dago zereginik”, keinu berdina 2000.ean ere, borroka armatuari buruzko hausnarketa faltaren-

Txillardegia eskuinean, Mikel Atxagarekin hizketan, atzean Bitoriano Gandiaga dutela.

gatik Batasunatik atera eta Aralarren sorreran parte hartzen. Keinu hura, 2007ko elkarrizketa hartan, kazetariak Aralar utzi izanaz galdetu ziotenean. “Ez dago zereginik”.

Kolpea mahaian, zirt edo zart, irmo, erabakiak hartzeko beldurrik gabe, hala jardun zuen *Txillardegik* bizitza osoan. Hil da, baina haren bizitza eta lana ezinbestekoa da Euskal Herriaren azken mendeko historia politikoa, soziala eta kulturala ulertu ahal izateko.

Gerrak markatutako belaunaldi batekoa zen. 1940ko hamarkada ondo sartuta, Francoren “40 urteko bakea”-ren hastapenetan, tiro hotsek esnatzen zuten maiz Antigua auzoa, norbaiti Ondarretako kartzelan Elizaren eta Estatuaren berunezko bakea ematen ziotenean. Ez da ezinbestekoa bonbardaketaren lekuko izatea, nahikoa da 10 urterekin han preso daudenen senideak joan-etorrian ikustea, denik eta prozesio errukarrienean, Gernikako suak begietan ezin itzalita bizitzeko. Konturatzeko bonba guztiek ez dituztela eraikinak eta gorputzak suntsitzen, bizirik ateratzen direnak ere kiskaltzen dituztela, barrutik bada ere, eta mututzen, beraiena ez den hizkuntza batean hitz eginarazten.

Esnezalarekin aritzen omen zen euskaraz *Txillardegiren* ama, semearekin inoiz ez. Mahaiari kolpea, “horrela ez dago zereginik” eta bere kabuz ikasi behar 17 urterekin, amari galdezka gramatika liburu

propioa osatuz. Hori zen Euskal Herria Frankismoan, txirtxilatutako ideia bat, ahapeka esan beharrekoa, herri bat izan zenaren lekuan geratutako azken hondarrak. Zaharberitu ez, osorik berreraiki behar zen zerbait.

Lan horri eskaini dio bizitza osoa *Txillardegik*. BERPizkundeko pertsona izan da, euskal berpizkundek behar zuen pertsona; interesatu da begien aurretik pasa zaion ia edozein gairekin, Donostiaren historiatik astronomiaraino, budismotik soziolinguistikaraino. Eta badira *Txillardegiz* seguruenik asko aipatuko ez diren aspektuak, kontrastea egiten dutelako-edo bere pertsonaia historikoren irudiak eskatzen duen sendotasun serioarekin. Musikarekin zeukan sentsibilitatea da horietako bat –Chopin eta Debussyren lanekin hasi eta jazz pieza jostarietara eramaten zuen pianoa–, animalienenganako errespetua beste bat, Markos Zapiainek *Txillardegia eta ziminioa* saiakeran erakutsi zuen gisan.

Idazlea, hizkuntzalari, politikaria, pentsalari... Etiketa guztien gaitetik, *Txillardegia* herrigilea izan da, herri ikuspegi baten alde lan egin du, esparrua zainahi izan dela ere. Bete-beteen asmatuz batzuetan –Euskara Batuaren alde egindako lana da horren lekuko–, eta denborekin iritzi adatuz bestetan –Bernardo Atxagarekin euskal idazleen zereginaz izandako eztabaidan, kasu–. Haren lan intelektual handia

gogoratuko du historiak, baina ez da ahaztu behar *Txillardegia* ez zela idazmahaiari itsatsita egotekoa. Konprometitua zen, mugimendu berrien sorreran agente aktibo, kezkatzen zuten aferetan inplikatzeko nekerik gabea, ezta engaiatze horrek deserrira eramanez ere.

Berandu aitortu zaio *Txillardegia* bere ekarria. Leku batzuetan, berandu bakarrik ez, gaizki ere bai, Euskaltzaindian, berbarako: hiru aldiz proposatu zuten Euskaltzain Oso izateko eta hiruretan beste norbait aukeratu zuten. Sektarismo kutsua hartu zien berak –eta beste hainbatek– akademiaren erabaki horiei: “Nire ibilbide politikoa oso ezaguna denez, ni bezalako pertsona bat ez da interesantea instituzio ofizialetan, Euskaltzaindian ere ez”. Alferrik izendatu zuten 2004an Ohorezko Euskaltzain, uko egin zion –mahaiari kolpea, “ez dago zereginik”–.

Euskal Herria aro berri batean sartzera doanean hil da *Txillardegia*, berak beste batzuekin batera hasi zuen garaia, ETArekin jarduerak zedarritutakoa, amaitu eta gutxira. Gaitza izango da datorren fasean aurretik zer gorde eta zer baztertu behar den erabakitzea, ezerk ez du berdin jarraituko, ezin du berdin jarraitu, ez politikan, ez kulturgingintzan, ez euskalgintzan. *Txillardegia* ren obra eta lan guztietatik batzuk baino ez dira gogoratuko belaunaldi batzuen buruan, historiak langintza mardulenak ere azkar murtzikatu, irentsi eta metabolizatzen ditu. Horregatik, ez gendake gaizki egingo lan horiek sortu zituen espiritua ere gurekin hartuko bagenu, Jose Luis Alvarez Enparantzak, *Txillardegik*, ardura kolektiboa eta autonomia pertsonala uztartuz ibili baitzuen bere bidea. Herriarekin egon zen, bere izaera galdu gabe. Kontsentsua bilatu zuen abertzaleen artean eta euskalgintzan, baina horrelakorik posible ez zenean, posizioa hartzeko beldurrik ere ez zuen eduki. Eta erakutsi zuen aruari obeditzea baino hobea dela norbere arauak egiten saiatzea, horretarako, batzuetan, mahaiari kolpe bat emanaz “horrela ez dago zereginik” esan behar bada ere. ■

MADDI SOROA

Txillardegí: Inkonformista baten bizitza aberatsa

Baleren Bakaikoa Azurmendi

Joan zaigu betirako gure herriari guztia eman dion gizon inkonformista bat: *Txillardegí*. Zalantzarik gabe gure herriaren azken hamarkadetako historian hizki larriz idatzita geratuko da bere izena, hori eta gehiago merezi baitu, nahiz eta bere momentu oparoenetan zegokion onespén hori, tamalez, behin eta berriz ukatu egin zitzaion.

Txillardegí pertsonalki ezagutzeko parada duela berrogei urte izan nuen. Hendaian hain zuzen. Eta geroztik bere laguna izateko parada izan dut eta horrek beti harro sentiarazi nau. Hendaian, behin eta berriz, azaldu zidan kezka Hegoaldean dena “espainolisten” esku zegoela, eta ni ikuspegi baikorragoa ematen saiatu nintzen. Uste dut une horretan ez nuela konbentzitu, bai ordea handik urte batzuetara Hegoaldera itzuli zenean.

Behin Donostiara heldu ostean, elkarrekin proiektu ugari ibili ginen: Udako Euskal Unibertsitatean, Euskal Herriaren Euskaraz-en, Alde Zaharreko Arrano Beltzan, Herri Batasunean, erakunde honek laurogeigarren hamarkadaren erdian hartu zuen bidea argitzen, Fresnora egindako bidaian, EHU-n sartzeko lagundu nionean, eta abar luze bat. Honek

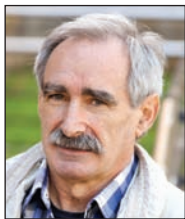
guztiak bion arteko konfiantza sakondu zuen eta hitz-aspertu luzeak burutzen genituen. Azken urteetan, tamalez, Joseba espetxeratu ostean nahiko ahulduz joan zaigu gure Jose Luis, artikulua aberatsak idazten jarraitu zuen arren, ARGIAkoak lekuko.

Txillardegik Euskal Herriari egin dizkion ekarpenak inork ez ditu ukatuko. Berea, abertzalegintza zen, dena bere herriaren alde ematea. Hala ere gizon handi honek zerbaitekin sufritu baldin bazuen Euskaltzaindiko kide osoa izateko ezetza eman ziotenean izan zen. Bere baitan ez zen sartzen euskararen alde, modu zientifikoa eta literarioan, hainbeste eman ondoren, nola ez zitzaion onesten euskara indartu eta hedatu lanean ari zen erakunde horretan. Nire uste apalean, Euskaltzaindiak aukera paregabea galdu zuen erakunde hori prestigiatzeko *Txillardegí* bezalako pertsona jakintsu eta langilearekin. Hala ere, bere obra handia, euskal politikan, literaturan, linguistikan eta kulturaren, hor dago, zenbaitzuen miseriak agerian jartzeko, baina kaltea eta samina inork ez dizkio kenduko gure gizonari.

Agur eta ohore, Jose Luis!

1979an Bergaran, Euskaltzaindiaren VIII. Biltzarrean.

DANI BLANCO

Gorputz eta anima

Juan Martin Elexpuru

Gutariko askorentzat Txillardegi benetako zuzendari espirituala izan zen gure gazte denboran, *Branke*, *Huntaz eta Hartaz*, *Leturia* edo *Elsa Schellen* irentsi egin baikenituen irakurri baino gehiago.

1978tik aurrera, sarri gonbidatu genuen Bergarako UNEDera. Soziolinguistika, Fonetika edo Azentua bezalako gaiak jorratzen zituen sasoi hartan. Beste gai guztiak bezala, sakon, gorputz eta anima.

Teoria eta praktika uztartu zalea zen, eta Euskal Herrian Euskaraz taldearen sorreran ikusi genuen laster. Ordurako euskal letretako izen nagusietarikoak izan arren, militante xume baten gisa ezagutu genuen herriz herri egiten ziren bilera eta ekintzetan.

Gerora, Aralar sortu eta alderdian sartzera gonbidatu genuenean, berehala eman zuen pausoa, nahiz eta militantzia berria batere eroso ez gertatu bere eguneroko bizitzan. Garbi zuen borroka armatuak mesede baino kalte gehiago egiten zuela dagoeneko,

eta zerbait egin behar zela. Kide bat gehiago zen bileretan, eta zerrendetarako izena emateko ere ez zuen eragozpenik izaten. Maite zuen politika; sarri geratzen ginen pil-pilean zeuden gaiez mintzatzen. 2007an utzi zuen alderdia. Ez zitzaion batere gustatu hauteskundeetan Ezker Batuarekin elkartu izana. Garai bateko eztabaiden zauriak haragi bizian zituen oraindik, eta “felipeak beti felipe” izaten jarraituko zuten.

Makal ibili da azkenaldian. Zer zeukan galdetuta, *zabartrosis* erantzun ohi zuen umorez. Kartoiuzko txartel txukunetan idazten zituen gutunak. Nik jasotako azkenek 2009ko abenduaren bukaerako data dute. Oso interesatuta zegoen Iruña-Veleiako auziaz. Nire liburua eta beste hiru euskal filologoren txostenak irakurrita zeuzkan, eta zera idazten zidan, beste gauza askoren artean: “Hori guztia ikusita, zalantzarik ez diat: ‘grafito’ horiek benetakoak dituk. Eta hor somatzen den euskara euskalki arkaiko bat duk”.

Goitik behearainoko intelektuala izan da Txillardegi. Integrala, jakintza-arlo ugari jorratu dituen, politikan eta beste ezertan bustitzeko beldurrik izan ez duena. Kontzientziak agintzen ziona egiten zuena. Beroa. Heterodoxoa, baina ez nabarmenguraz. Apala, goxoa, entzuten zekiena, lagun ona. Maitagarria. Nik uste Euskaltzaindiko atea itxi zioten euskaltzainek ez zutela benetako Jose Luis ezagutzen.

DANI BLANCO

Gaitasun biderkatua

Jon Sarasua

Duela bizpahiru urte gure klase batera euskal kazetari bat etorri zen, eta nik ikastaroan esandakoez artikulu bat idatzi zuen. Tartean, *Txillardegi* eta beste batzuei buruzko iritzirik kritikoa batzuk jarri zituen nire ahotan, nik *Txillardegiri* buruz horrelakorik esan ez nuenean. Noizbait ahoz berari oker hori argituko niola pentsatu nuen, eta nire esker on bihotzekoa agertuko niola. Ez, ez etxean eta ez herrian, gure zaharrak ohoratzea ez da gerorako uzteko zeregina.

Urbeltzi behin entzun nion ingurune euskaldun askotan liderrek arazoak dituztela. Deserosoa egiten zaigu gidatzea eta besteren gidaritza aitortzea. Eta gure arteko gidariak, sarritan, ertzean kokatzen dira denborarekin, gehienetan beren borondatez, beste batzuetan dena delakoa kudeatu nahi dutenentzat deserosoak bihurtzen direlako. Prozesuen erdigunetik, abiatze erabakiorretatik nahiz ertzetik, Txillardegiri erreferentzia nagusien sortzaile eta emaile izan da.

Bost hamarraldi. Hori dugu aro baten neurria. Euskararen loraldi modernoaren aroa, ETaren zikloa, kooperatibena, literaturarena eta beste hainbat prozesurena. Belaunaldi progresista izan da aro horren bultzatzaile nagusietakoa, bakarra ez baina. Prozesu sozialak konplexuak izaten dira, eta mila eragin estrukturalen bidez azaltzen ditugu, baina ezer ez da gertatzen pertsona jakin batzuen jenio berezi hori gabe. Gaitasun biderkatua duten pertsonak, azken aldirian uste ohi duguna baino eragin handiagoa izaten dute gure historietan. Elur-bolak martxan jartzen dituzte, luzerako ildoak markatzen dituzte, eta desadostasunak agertzen dituztenean ere, nagusitzen den gehiengoak baino usaimen finagoa zutela erakusten du denborak gehienetan. *Txillardegiri* horietako bat da.

Belaunaldi progresistaren ekarpenak eta hutsu-neak aztertzeko ueña iritsiko da. Euskal progresiaren amets, gaitasun, obsesio eta mozketetan, gure lorpen eta porroten gako asko daude. Gaur ez. Gaur gizon itzela ohoratzekeo eguna da. Pertsona adimentsu, libre eta eskuzabal honen oroimenaren aurrean hunkiduraz isiltzea ateratzen zait. Nire sustria dut, beste sustrai-adar askoren artean. Nire errealitate batzuk, bere adimenaren adar dira. Nire ametsa bere ametsaren zordun da.

DANI BLANCO

Txillardegiren gorazarrean

Emilio Lopez Adan

Hil berri den adiskideaz idazteko, harekin ikasiaz, harekin izan akordioaz, harekin bizi ametsetaz idatzi nahi nuke. Haren gogoratzeko eta familiarekin bat egiteko.

Hasteko, *Txillardegí* abertzalea. Hizkuntzan finkatu aberria eta askatasun politikoan oinarritu erresuma. *Garra* emandako azken elkarrizketan esan zuen: “Estatu bat behar da...” etendura puntu adierazgarriekin. Gisa guztiz, independentzia baino gutxiago deus ez, ametsetan behintzat. Eta amets horien peskizan zer bide egin duen!

Hor dugu *Txillardegí* existentzialista, Unamuno, Kierkegaard, Camus eta Sartrearen irakurlea, Carlos Santamariaren ezagutzaila. Zer sentimendu sakon haren sentimendu agonikoa, frankismoaren gau ilunean euskara galtzar zelarik, askoren (eta abertzale askoren) indiferentziaz; zer sentimendu humanista norbanakoaren eta herrien patu kontingenteen gorabehera, edo beharbada hain zuzen gaizki garelako, errebolatu behar dela onartzeko eta jende duintasuna askatasunaren bilaketarekin lotzeko.

Jose Luisek bazekien txiripaz zela euskalduna (kontingentzia), euskaldunen egoera historiko zehatz batean (situazioan) bizi zela, eta, pertsona gisa, unibertsaltasun osoaz, bide egokienaren bila ezkeraren

aukera egin zuen, duintasuna eta askatasuna helburu: demokrazia eta sozialismoa, zanpatuen aldeko aukera etikoa (Bertrand Russellen ildotik). Tresna politiko horiekin eman zien erantzuna bere galdera filosofiko-*ei*. *Txillardegí* ezkertiarra zen, ezkertiar demokrata eta antitotalitarioa. Marxismoarekin izan genituen arazoetan, bera izan zen lehenetarikoa ikusmolde orokorren eduki totalitarioa salatzen, eta lehena Merleau-Ponty bezalako izpirituz azkarrak aipatzeko.

Txillardegí idazlea, eta hainbeste idatzi du! Gogora ditzadan Elsa Scheelen, amodioaren absolutua, haren gizona Pierre, herri zerbitzuko emana, eta bien existentzia tragikoa... Belgikan idatzia delako aipatzen dut, bizitzak eman zigunean bera eta beraren familia ezagutzeko parada, bai eta serio euskalduntzeko tirria ere.

Gain-azalki, hitz bat haren azken konpromiso politiko desberdinen aipatzeko. Lizarra-Garazi baino lehen gauza izan zen modeloz aldatzeko beharra aldarrikatzeko eta gauza izan da gero modeloaren aldakuntza laguntzeko, beti ezker abertzale zabal baten barnean, egoera tragiko baten erdian, eta konpromisoak hartzeko gai izaki bere bizitzaren lema mantenduz: duintasuna eta errebolta.

Mila esker, Jose Luis.

1979an Anoetan, HBren mitinean.